מערך שיעור גמרא | מסכת סוכה, דף ד ע"א - ה ע"א

"ושאינה גבוהה עשרה טפחים": הגובה המינימלי של סוכה

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 3 מתוך 5

נוסח המשנה והגמרא: אתר ספריא, מהדורת וויליאם דוידסון (ארמית מנוקדת, ניקוד: דיקטה). פירוש רש"י: ספריא. פסוקים: ספריא (תנ"ך מנוקד).

מטרות השיעור

- התלמידים ידעו שסוכה צריכה להיות גבוהה לפחות עשרה טפחים (בערך 80 עד 96 ס"מ), ושנמוכה מזה פסולה.
- התלמידים יכירו את המקור בגמרא: הארון (תשעה טפחים) והכפורת (טפח) הם יחד עשרה, ו"ודברתי אתך מעל הכפורת".
- התלמידים יבינו את דברי רבי יוסי, שהשכינה לא ירדה למטה מעשרה טפחים, ואת הקושיות מהפסוקים והתירוצים.
- התלמידים ייישמו את הדין במקרה מעשי: סוכה נמוכה שחפרו בה בור ("חקק") כדי להשלים לעשרה.

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: מודדים עשרה טפחים	5 דקות
2	המשנה ו"מנלן?": הארון והכפורת	10 דקות
3	רבי יוסי: השכינה לא ירדה למטה מעשרה	12 דקות
4	מקרה מעשי: חקק להשלימה לעשרה	10 דקות
5	סיכום ודף עבודה	8 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, סרט מדידה או סרגל, דף עבודה לכל תלמיד.

פתיחה (5 דקות): מודדים עשרה טפחים

מבקשים מתלמיד להניח את כף ידו (ארבע אצבעות צמודות) על השולחן: זה **טפח**, בערך 8 עד 9.6 ס"מ. מודדים יחד עשרה טפחים מהרצפה ומסמנים על הלוח או על הקיר.

שואלים: **"אם נבנה סוכה בגובה של השולחן בכיתה, האם היא כשרה?"** (שולחן תלמיד גבוה בערך 70 עד 76 ס"מ, כלומר פחות מעשרה טפחים.) התלמידים מצביעים ומנמקים.

> שאלת המפתח של השיעור: **למה דווקא עשרה טפחים? מה מיוחד במספר הזה?** משאירים את השאלה על הלוח עד הסוף.

שלב א (10 דקות): המשנה ו"מנלן?"

> **משנה, סוכה ב ע"א (המשך המשנה הראשונה)**
>
> וְשֶׁאֵינָהּ גְּבוֹהָה עֲשָׂרָה טְפָחִים, וְשֶׁאֵין לָהּ (שְׁלֹשָׁה) דְּפָנוֹת, וְשֶׁחַמָּתָהּ מְרוּבָּה מִצֵּלָּתָהּ — פְּסוּלָה.

- בשיעורים הקודמים למדנו את הגבול העליון: עשרים אמה. עכשיו הגמרא חוזרת לפסול הבא במשנה: סוכה "שאינה גבוהה עשרה טפחים".
- **עשרה טפחים**: מרצפת הסוכה עד הסכך. טפח הוא רוחב ארבע אצבעות.

גמרא, סוכה ד ע"ב

וְשֶׁאֵינָהּ גְּבוֹהָה עֶשְׂרָה טְפָחִים. מְנָלַן? אִתְּמַר, רַב וְרַבִּי חֲנִינָא וְרַבִּי יוֹחָנָן וְרַב חֲבִיבָא מַתְנוּ. בְּכוּלֵּהּ סֵדֶר מוֹעֵד, כָּל כִּי הַאי זוּגָא — חַלּוֹפֵי רַבִּי יוֹחָנָן וּמְעַיְּילִי רַבִּי יוֹנָתָן. אָרוֹן תִּשְׁעָה, וְכַפּוֹרֶת טֶפַח — הֲרֵי כָּאן עֶשְׂרָה, וּכְתִיב: "וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת",

- **"מנלן?"**: מאיפה אנחנו יודעים? כמו "מנא הני מילי" בשיעור הראשון.
- **"מתנו"**: ארבעה אמוראים (רב, רבי חנינא, רבי יוחנן ורב חביבא) שנו את הדברים שבאים מיד אחר כך. הגמרא מעירה שבכל סדר מועד, כשמופיע הזוג הזה, יש מי שמחליף את רבי יוחנן ברבי יונתן.
- **"ארון תשעה"**: ארון הברית היה גבוה "אמה וחצי" (שמות כה, י). רש"י: אמה היא שישה טפחים, ולכן אמה וחצי הן תשעה טפחים.
- **"וכפורת טפח"**: הכפורת, המכסה של הארון, הייתה בעובי טפח. יחד: עשרה טפחים.
- **"ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת"** (שמות כה, כב): ה' מדבר עם משה מעל הכפורת, כלומר מעל עשרה טפחים.

טיפ למורה: מציירים על הלוח את הארון: מלבן בגובה 9 משבצות ומעליו פס של משבצת אחת (הכפורת). מעל הקו של 10 כותבים: "ודברתי אתך". אפשר לשאול: מה הקשר בין הארון לסוכה? את התשובה נגלה בשלב הבא.

שלב ב (12 דקות): רבי יוסי, השכינה לא ירדה למטה מעשרה

ברייתא, סוכה ה ע"א

וְתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: מֵעוֹלָם לֹא יָרְדָה שְׁכִינָה לְמַטָּה, וְלֹא עָלוּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ לַמָּרוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם".

- **"מעולם לא ירדה שכינה למטה"**: לפי רבי יוסי, יש הפרדה בין השמיים לארץ, כמו שכתוב (תהלים קטו, טז): "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם".
- רש"י מסביר את הקשר לסוכה: בפסוק כתוב שהשכינה ירדה על הכפורת, ורבי יוסי אומר שהיא לא ירדה למטה. מכאן ש**למעלה מעשרה טפחים מתחילה "רשות אחרת"**. מקום נמוך מעשרה טפחים אינו נחשב מקום נפרד, ולכן סוכה נמוכה כזאת אינה סוכה.

גמרא, סוכה ה ע"א

וְלֹא יָרְדָה שְׁכִינָה לְמַטָּה? וְהָכְתִיב: "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי"! לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים. וְהָכְתִיב: "וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים"! לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים. וְלֹא עָלוּ מֹשֶׁה וְאֵלִיָּהוּ לַמָּרוֹם? וְהָכְתִיב: "וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים"! לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה. וְהָכְתִיב: "וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם"! לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה. וְהָכְתִיב: "מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּא פָּרַשׂ עָלָיו עֲנָנוֹ", וְאָמַר רַבִּי תַּנְחוּם: מְלַמֵּד שֶׁפֵּירַשׂ שַׁדַּי מִזִּיו שְׁכִינָתוֹ וַעֲנָנוֹ עָלָיו! לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה.

- הגמרא מקשה מפסוקים שנראים כסותרים את רבי יוסי, ומתרצת כל פעם באותה דרך:
- **"וירד ה' על הר סיני"** (שמות יט, כ) ו**"ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים"** (זכריה יד, ד): התירוץ, "למעלה מעשרה טפחים". השכינה ירדה, אבל נשארה מעל עשרה טפחים.
- **"ומשה עלה אל האלהים"** (שמות יט, ג) ו**"ויעל אליהו בסערה השמים"** (מלכים ב ב, יא): התירוץ, "למטה מעשרה". משה ואליהו עלו, אבל נשארו למטה מעשרה טפחים מתחת לשמיים.
- **"מאחז פני כסא פרשז עליו עננו"** (איוב כו, ט): רבי תנחום דורש שה' פרש על משה מזיו שכינתו וענננו. גם כאן התירוץ: "למטה מעשרה". (רש"י: "פרשז" נדרש כראשי תיבות.)

הערה למורה: "עשרה טפחים" מופיע בהלכה במקומות רבים: גובה מחיצה, רשות היחיד בשבת ועוד. כדאי להראות לתלמידים שזה "גבול" קבוע בהלכה, שבו מקום נחשב למקום בפני עצמו. בגמרא ממשיכה ההוכחה מנין שהכפורת עבה טפח (ה ע"א); אפשר להראות לכיתה מתקדמת את תחילת הדיון בעמוד הבא.

שאלה לכיתה: לפי רבי יוסי יש "שמיים" ו"ארץ" עם גבול ביניהם. מה הסוכה הנמוכה "מפספסת" לפי הסבר זה?

שלב ג (10 דקות): מקרה מעשי, חקק להשלימה לעשרה

גמרא, סוכה ד ע"א - ד ע"ב

הָיְתָה פְּחוּתָה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים, וְחָקַק בָּהּ כְּדֵי לְהַשְׁלִימָהּ לַעֲשָׂרָה, אִם יֵשׁ מִשְּׁפַת חֲקָק וְלַכּוֹתֶל שְׁלֹשָׁה טְפָחִים — פְּסוּלָה. פָּחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה טְפָחִים — כְּשֵׁרָה.

- **המקרה**: הסוכה נמוכה מעשרה טפחים. בעל הסוכה חפר בור ("חקק") ברצפה, כך שבתוך הבור יש עשרה טפחים עד הסכך.
- **הדין**: אם בין שפת הבור לקיר יש שלושה טפחים או יותר, הסוכה פסולה. אם יש פחות משלושה טפחים, היא כשרה.
- **הסבר**: כשהבור צמוד לקיר (פחות משלושה טפחים), הקיר נחשב כאילו הוא "יורד" עד תחתית הבור, וכך יש קיר גבוה עשרה טפחים. כשהמרחק שלושה טפחים או יותר, אין לבור קיר משלו.
- **שאלת הגמרא (ד ע"ב)**: קודם לכן בגמרא ("דופן עקומה") הקילו עד ארבע אמות, ולמה כאן רק פחות משלושה טפחים? התשובה: שם כבר יש דופן, ורק צריך לחבר אותה. כאן צריך "לייצר" דופן חדשה לבור, ולכן הכלל המחמיר: פחות משלושה טפחים ("לבוד").

טיפ למורה: מציירים חתך של הסוכה: קיר, סכך, רצפה, ובור ליד הקיר. מסמנים את המרחק בין הבור לקיר: פחות מ-3 טפחים, כשרה; 3 או יותר, פסולה.

סיכום (8 דקות)

מושג	הסבר
עשרה טפחים	הגובה המינימלי של סוכה, בערך 80 עד 96 ס"מ
ארון תשעה וכפורת טפח	המקור לעשרה טפחים: "ודברתי אתך מעל הכפורת"
רבי יוסי	השכינה לא ירדה למטה מעשרה, ומשה ואליהו לא עלו למעלה מעשרה
חקק	בור שמשלים לעשרה: כשר רק אם הוא פחות משלושה טפחים מהקיר

חוזרים לשאלת המפתח: למה דווקא עשרה? לפי הגמרא, עשרה טפחים הוא הגבול שמעליו מקום נחשב "רשות" בפני עצמה, כמו המקום מעל הכפורת. סוכה צריכה להיות מקום של ממש.

להלכה: סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים פסולה (שולחן ערוך, אורח חיים תרלג, ח). היתה נמוכה מעשרה וחקק בה להשלימה לעשרה: אם אין בין החקק לכותל שלושה טפחים כשרה, ואם יש שלושה טפחים פסולה (שם, תרלג, י).

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה.

שאלות לדיון

1. הגמרא לומדת דין של סוכה מהארון שבמשכן. מה דומה בין סוכה לבין המקום שבו השכינה "נפגשת" עם משה?

2. רבי יוסי אומר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". מה התפקיד של האדם בארץ לפי הפסוק הזה?

3. הגמרא מתרצת כל קושיה באותה דרך ("למעלה מעשרה" או "למטה מעשרה"). למה זה מראה שהכלל של רבי יוסי חזק?

4. בחקק, למה המרחק מהקיר חשוב כל כך? מה היה קורה אילו היו מכשירים גם בור באמצע הסוכה?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) תִּשְׁעָה (2) טָפַח (3) עֲשָׂרָה (4) הַכַּפּוֹרֶת (5) שְׁכִינָה (6) וְאֵלְיָהוּ (7) וְחָקַק (8) שְׁלֹשָׁה (9) פָּחוֹת. המילה "אַרְבַּע" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: וירד ה' על הר סיני: למעלה מעשרה טפחים. ועמדו רגליו על הר הזיתים: למעלה מעשרה טפחים. ומשה עלה אל האלהים: למטה מעשרה. ויעל אליהו בסערה השמים: למטה מעשרה. מאחז פני כסא: למטה מעשרה.

חלק ג:

1. עשרה טפחים: בערך 80 עד 96 ס"מ.

2. מהארון, שגובהו תשעה טפחים, ומהכפורת שעוביה טפח: יחד עשרה. ובפסוק "ודברתי אתך מעל הכפורת".

3. אמה וחצי. אמה היא שישה טפחים, ולכן הארון גבוה תשעה טפחים.

4. שהשכינה לא ירדה למטה ומשה ואליהו לא עלו למרום, כי "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם". מכאן שלמעלה מעשרה טפחים מתחילה רשות אחרת.

5. כשרה רק אם בין שפת הבור לקיר יש פחות משלושה טפחים. אז הקיר נחשב כאילו הוא יורד עד תחתית הבור.

חלק ד: שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת.